

ובעיקר חרס עם דגם הדומה ל"מפה", שמצא מ"ק בנוזי⁵. חרסים שונים שייכים לתקופת הברזל, ובמספר רב יותר לתקופות הביזנטית והערבית.

מכל האמור על תנאיה המיוחדים של גבעת אל-כרם, וכלי הצור וכלי החרס שנלקטו במקום זה, אין ספק בדבר, שבמקום זה היה ישוב חשוב למדי בתקופות שונות. המחבר סובר, שהכוונה לעין חרד, שישבה לא אצל המעיין אלא במקום נישא מעל מי המעיין.

נ. צימבליסט

Meek, BASOR No. 42, pp. 7-10; BASOR No. 48, pp. 2-5; AASOR vol. (5

.XIII, pp. 1-

למאמרו של נ. וילבוש: תעשיית שמן-זית בימי קדם

(ידיעות, שנה י"ג (תשי"ז) א"ב, ע"ע 24-27)

רצוני להפנות את תשומת לבם של המתעניינים בתעשיית שמן-זית בימי קדם, לספרות החשובה שנתפרסמה על נושא זה:

א) Felix Goldmann, *Der Oelbau in Palaestina zur Zeit der Mišnah* (א משנת 1907; מתוך *M.G.W.J.* 1906, 1907. 75 עמודים, בצירוף מפתח של כשלוש מאות מונחים עבריים וארמיים בשביל תעשיית שמן-זית).

ב) שמואל קרויס הקדיש בספרו *Talmudische Archaeologie* כרך ב', פרק מקיף למטען-הזיתים (ע"ע 214-227 והערות בעלות ערך מיוחד מס' 469-582).

ג) G. Dalman בספרו *Arbeit und Sitte in Palaestina*, 1928 ואילך עוסק בפרוטרוט נושא ומביא דוגמאות רבות לפי תצפיותיו.

ד) יש לעיין גם ב" *Biblisches Reallexicon* מאת K. Gallig (1937) ע"ע 402-404. הציונים האלה יהיו אולי רצויים להרבה מקוראינו, בשים לב להתעניינות שעוררה חברתנו בתערוכותיה "תעשייה ומלאכה בימי קדם" ולאור המגמה להרחיב את מטען-הזיתים בחקלאות העברית.

ב. ק.

פי מצובה

אלו עיירות האסורות בתחום צור: שצת ובצת ופי מצובה וחנותה עלייתה... (1)

עד כה לא נעשה הנסיון להסביר את השם המוזר פי מצובה. בפי הערבים נשמר השם מצובה. בלי החלק הראשון "פי" שהיה ידוע בתקופת התנאים. הסביבה הזאת נשארה כנענית במשך כל תקופת השופטים⁽²⁾ והבית הראשון, אף בראשית הבית השני עוד ישבו פניקים במקום הזה. נעות לכך יכולה לשמש הכתובת שנמצאה במצובה בשנת 1885 והיא עתה בלובר⁽³⁾. הכתובת מעידה שבמקום הזה היה קיים מקדש פניקי בשנת 221 לפני סה"נ. היהודים חדרו לסביבה הזאת רק עם התפשטות שלטונם של החשמונאים בגליל. אז נוצרה המובלעת של עיירות יהודיות "בתחום צור". את פירוש השם "פי מצובה" יש איפוא לבקש במקורות הפניקיים שישנם בידנו. מתוך כתובות פניקיות אחדות⁽⁴⁾ ידועים השמות הפרטיים הקשורים בשם האל פס והם: פמייתן, פמיחויא, פמישמע או פמישמר. כנראה שהשם "פי מצובה" הוא שינוי קל מהצורך "פמצובה" שהיה בפי הפניקים. גם צורתם הפניקית הטהורה של השמות שצת ובצת מעידה על מוצאם.

אפרים הלטרנט

(1) ירושלמי דמאי פ"ב ה"ב; תוספתא שביעית ד'. (2) ר' שופ' א, ל"א-ל"ב.

(3) ע' סלושן, אוצר הכתובות הפניקיות, ע' 44-45. (4) שם, עמ' 68, 70, 72, 185.